

впровадження та закріплення у законі про кримінальну відповідальність України нових норм, які будуть спрямовані на забезпечення належної реалізації та охорони честі і гідності кожної людини.

Література

1. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій / А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф. Штанько. – 2-е вид., виправ. та доп. – К.: Видання Паливода А.В., 2006. – С. 331–333.
2. Волинка К. Г. Теорія держави та права : навч. посіб. / К. Г. Волинка. – К. : МАУП, 2003. – С. 210.
3. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частина : навч. посіб. / за заг. ред. В.М. Стратонова. – К. : Істина, 2007. – С. 209–211.

Анотація

Качала І.І. Кримінальна відповідальність за вчинення злочинів проти честі та гідності особи. – Стаття.

Незважаючи на велику кількість нормативно-правових актів, конструювання та моделювання складів злочинів у III розділі Особливої частини КК не забезпечує належної охорони честі, гідності та волі особи. Невирішеними залишилися питання належного захисту засобами кримінального права честі та гідності особи, зокрема були необґрунтовано декриміналізовані образи та наклеп, що значно послабило потенціал законодавства про кримінальну відповідальність у сфері належної охорони розглядуваних цінностей.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, злочини проти честі та гідності особи, образи, наклеп.

Summary

Kachala I.I. Criminal responsibility for committing crime against honour and dignity of a person. – Article.

Despite to the considerable quantity of normative acts, designing and modeling of structures of crimes in III section of Special part of Criminal Code does not provide appropriate protection of honor, dignity and will of the person. Unresolved questions are concerns with the appropriate protection of honor and dignity of the person. The decriminalization of the insult and slander was unclear and this fact considerably weakened potential of the legislation on the criminal liability in sphere of appropriate protection of considered values.

Key words: criminal responsibility, crimes against honour and dignity of persons, insult, slander.

УДК 343.22(477)

Д.О. Калмиков

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 150 КК УКРАЇНИ

У кримінально-правовій доктрині справедливо зазначається, що злочин неможливий без особи, яка його скоїла [1, с. 213; 2, с. 39; 3, с. 99]. Проте, як відомо, до кримінальної відповідальності притягається не кожна особа, яка вчинила діяння, передбачене кримінальним законом як злочин, а лише та, яка є

його суб'єктом. Саме тому суб'єкт злочину, так само як і його об'єкт, об'єктивну та суб'єктивну сторони, визнають самостійним і обов'язковим елементом кожного складу злочину.

У складі злочину суб'єкт становить сукупність обов'язкових ознак особи, яка може бути притягнена до кримінальної відповідальності [2, с. 6; 4, с. 7]. Слід зазначити, що ознакам суб'єкта злочину та їх характеристиці у вітчизняній кримінально-правовій літературі приділено чимало уваги [2; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10]. Загальний аналіз праць зазначеного спрямування дозволяє зробити висновок, що еволюція наукових пізнань у цій сфері дозволила науковцям сформувати єдину теоретичну модель суб'єкта злочину та визначити його обов'язкові ознаки. Таке досягнення кримінально-правової теорії було використано національним законодавцем при розробці та прийнятті Кримінального кодексу України 2001 року (далі – КК України), який вперше закріпив, що суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність (ч. 1 ст. 18 КК України).

Із наведеного визначення випливає, що суб'єкт злочину характеризується такими обов'язковими ознаками: 1) наявністю фізичної особи, яка вчинила діяння, передбачене Особливою частиною КК України; 2) осудністю такої особи; 3) досягненням особою віку, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність. Слід звернути увагу, що за законодавчим визначенням суб'єктом злочину може бути лише та особа, яка «вчинила злочин». У зв'язку з цим деякі науковці дійшли висновку, що ч. 1 ст. 18 КК України крім зазначених трьох ознак передбачає й четверту ознаку суб'єкта злочину – факт вчинення особою злочину [11, с. 153]. З нашої точки зору, закріплення межами зазначеної дефініції факту вчинення особою злочину є не виправданим кроком законодавця, адже за такого підходу виходить, ніби злочин може вчинити будь-яка особа, а кримінальній відповідальності підлягає лише та, ознаки якої закріплені у ст. 18 КК України. Проте, як відомо, про злочин можливо говорити лише в тому разі, якщо встановлені всі ознаки конкретного складу злочину, в тому числі й ознаки його суб'єкта. Іншими словами, суб'єкт злочину, який є лише одним з елементів складу злочину, не може мати своєю ознакою факт вчинення злочину. У зв'язку з цим, вважаємо, що вираз «особа, яка вчинила злочин» у ст. 18 КК України слід розглядати не як ознаку суб'єкта злочину, а як конструкцію, яка вказує на взаємозв'язок суб'єкта злочину з діянням як ознакою об'єктивної сторони складу злочину.

Слід зазначити, що суб'єкт, який характеризується лише трьома вказаними у ч. 1 ст. 18 КК України ознаками, у теорії кримінального права традиційно називається загальним. Утім, іноді для визнання особи суб'єктом злочину загальних ознак недостатньо, адже кримінальний закон встановлює для такої особи додаткові спеціальні ознаки, які стосуються її службового становища, професії, заняття певною діяльністю, статі тощо. Наявність цих вимог у тій чи іншій статті Особливої частини КК України свідчить про те, що склад описаного нею злочину передбачає ознаки спеціального суб'єкта.

Аналіз диспозиції ст. 150 КК України дозволяє зробити висновок, що вона не встановлює спеціальних ознак особи, яка може бути притягнена до криміналь-

ної відповідальності за вчинення експлуатації дитини, адже використовувати працю дитини з метою отримання прибутку може будь-яка особа. У зв'язку з викладеним вважаємо, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 150 КК України, є загальним.

Переходячи до безпосереднього аналізу ознак суб'єкта злочину, передбаченого ст. 150 КК України, зазначимо, що ним може бути лише фізична особа, тобто людина. Тому навіть у разі, коли власник та всі співробітники юридичної особи причетні до скоєння злочину, передбаченого ст. 150 КК України, кримінальній відповідальності підлягає не юридична особа в цілому, а кожна фізична особа окремо з урахуванням індивідуальних особливостей (вид співучасті, наявність чи відсутність кваліфікуючих ознак тощо). На наш погляд, такий підхід законодавця є цілком виправданим, адже дає змогу суду встановити характер та ступінь суспільної небезпечності діяння кожного винного і, відповідно, призначити обґрунтоване, справедливе, індивідуалізоване та достатнє покарання кожному.

Продовжуючи розгляд ознак суб'єкта експлуатації дітей, зазначимо, що для притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 150 КК України, особа має бути осудною. Слід звернути увагу, що теорія та практика кримінального права виходять із того, що кожна особа, яка вчинила злочинне діяння, є осудною, доки не доведено зворотнє. У зв'язку з цим у літературі обґрунтовано зазначається, що в кримінальному праві діє презумпція осудності [2, с. 38; 6, с. 3-7; 7, с. 14; 12, с. 149]. Виходячи ж з тексту кримінального закону, осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними (ч. 1 ст. 19 КК України). Закріплення у чинному КК України такого визначення осудності є, на нашу думку, цілком виправданим кроком законодавця, адже йому (визначенню) притаманні максимальна чіткість при мінімальному обсязі використаного тексту. У науці ж кримінального права осудності надаються, як правило, більш розгорнуті визначення, проте вони не суперечать законодавчому [5, С. 49].

Ознаки та критерії осудності у вітчизняній літературі найбільш повно, як видається, дослідив Р.І. Міхеєв, з точки зору якого формула осудності в кримінальному праві будується за «змішаним» типом на об'єднанні двох критеріїв: юридичного (психологічного) та медичного (біологічного) [5, с. 60-62]. В юридичному критерії, який характеризує зміст осудності, як здатності особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними, традиційно виділяють інтелектуальну та вольову ознаки. Інтелектуальна ознака юридичного критерію осудності в законі виражена словами «могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність)». Неважко помітити, що таке законодавче формулювання носить дещо абстрактний характер. У зв'язку з цим інтелектуальна ознака юридичного критерію осудності у кримінально-правовій літературі піддається обґрунтованій конкретизації [13, с. 9-10; 2, с. 38; 5, с. 60-62]. Зокрема, зазначається, що інтелектуальна ознака юридичного критерію осудності означає здатність особи під час вчинення злочину усвідомлювати фактичний характер та суспільну

небезпечність учинюваних дій (бездіяльності) та їхніх наслідків [5, с. 61]. Вольова ж ознака юридичного критерію осудності полягає у здатності особи керувати своїми діями під час вчинення діяння, забороненого кримінальним законодавством [5, с. 61-62]. Медичний критерій осудності характеризує психічне здоров'я суб'єкта під час вчинення злочину, рівень розвитку його психічних функцій, які зумовлюють здатність особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними.

Встановлення критеріїв осудності особи в загальнотеоретичному аспекті дозволяє перейти до аналізу цієї ознаки суб'єкта у складі злочину, передбаченого ст. 150 КК України.

Слід зазначити, що зміст діяння, описаного у ст. 150 КК України, полягає в експлуатації дитини, яке, на нашу думку, слід розглядати як цілеспрямовану діяльність людини із забезпечення та стимулювання небезпечної для здоров'я фізичної або розумової діяльності дитини з метою отримання від неї прибутку.

Виходячи з такого змісту діяння, передбаченого ст. 150 КК України, та керуючись проаналізованою формулою осудності, доходимо висновку, що суб'єктом експлуатації дитини може бути лише особа, рівень розвитку психічних функцій якої (медичний критерій осудності) забезпечує можливість: 1) усвідомлювати, що виконувані нею дії забезпечуватимуть та стимулюватимуть фізичну або розумову діяльність дитини, яка не досягла віку працевлаштування (усвідомлення фактичного характеру дій); 2) усвідомлювати, що виконувана дитиною робота становитиме небезпеку її здоров'ю та може завдати йому (здоров'ю) шкоду (усвідомлення суспільної небезпечності дії та можливості настання наслідків); 3) керувати своїми діями щодо забезпечення та стимулювання небезпечної для здоров'я фізичної або розумової діяльності дитини (здатність керувати своїми діями).

Особа, яка через хворобу не здатна до таких психічних функцій, не може бути суб'єктом злочину, передбаченого ст. 150 КК України, адже згідно з ч. 2 ст. 19 КК України не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння перебувала у стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки.

Продовжуючи розгляд питання осудності суб'єкта злочину, нагадаємо, що КК України передбачає кримінальну відповідальність не лише осудних осіб, але й тих осіб, які визнані судом обмежено осудними. Згідно ж з ч. 1 ст. 20 КК України, обмежено осудною може бути визнана особа, яка під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними.

Вирішуючи питання кримінальної відповідальності обмежено осудних осіб за вчинення експлуатації дітей, слід звернути увагу на те, що виконання об'єктивної сторони складу цього злочину потребує достатньо високого рівня розвитку психічних функцій людини, що, на нашу думку, мінімізує можливість вчинення цього злочину обмежено осудною особою. Не суперечить цьому висновку

й існуюча практика, адже у жодній з проаналізованих нами кримінальних справ не ставилося питання щодо психічної неповноцінності винного.

Більш предметний аналіз осудності, як ознаки суб'єкта злочину, дозволяє зробити висновок, що здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними людина отримує не від народження, а в процесі біологічного, психофізіологічного та соціального розвитку, а отже, набувається нею у певному віці. У літературі справедливо зазначається, що осудність щільно пов'язана з віком суб'єкта кримінальної відповідальності, оскільки однією з передумов осудності є достатній розвиток психічних функцій і відносно психічне здоров'я людини, а воно, як і соціальний досвід, дається з віком [5, с. 38].

Саме тому вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, поряд із осудністю є обов'язковою ознакою суб'єкта будь-якого складу злочину. Кримінальне законодавство України, як відомо, закріплює диференційований підхід щодо цієї ознаки суб'єкта складу злочину, встановлюючи як загальний, так і спеціальний вік кримінальної відповідальності. Встановлюючи загальний вік кримінальної відповідальності з шістнадцяти років, законодавець виходить із того, що в цьому віці рівень розвитку психічних функцій здорової людини надає їй можливість усвідомлювати та оцінювати як фактичну, так і соціальну сутність будь-яких своїх вчинків. Проте за вчинення злочинів, перелік яких міститься у ч. 2 ст. 22 КК України, передбачено спеціальний, так званий «знижений» вік кримінальної відповідальності – з чотирнадцяти років. На думку криміналістів, встановлюючи знижений вік кримінальної відповідальності, законодавець керується певними критеріями, до яких слід віднести: можливість усвідомлення вже в чотирнадцять років характеру та суспільної небезпечності таких діянь, поширеність більшості з них у дитячому середовищі та значний ступінь їх суспільної небезпечності [12, с. 150-151].

За вчинення експлуатації дитини передбачено загальний вік кримінальної відповідальності, адже, з одного боку, вона (експлуатація дітей) не входить до зазначеного у ч. 2 ст. 22 КК України переліку злочинів, за скоєння яких кримінальна відповідальність настає з чотирнадцяти років, а з іншого – не вимагає від свого суб'єкта набуття певних прав, спеціального стану або іншого статусу, який нерозривно пов'язаний з досягненням більш зрілого віку.

Встановлення загального шістнадцятирічного віку кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 150 КК України, на нашу думку, є правильним кроком законодавця, зокрема, через те, що експлуатація дітей є досить складним явищем, якому не характерні ані значний ступінь суспільної небезпечності, ані істотна поширеність серед осіб молодшого віку¹.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що суб'єктом експлуатації дітей може бути лише людина, яка, з одного боку, на момент вчинення експлуатації дітей досягла шістнадцятирічного віку, а з іншого – має такий рівень психіч-

¹ Про це свідчить зроблений нами аналіз кримінальних справ, порушених за ст. 150 КК України. Так, у жодній із них не тільки не фігурують особи, які вчинили злочин, передбачений ст. 150 КК України, у віці від 14 до 16 років, а й особи, які не досягли вісімнадцяти років.

ного здоров'я, який забезпечує їй можливість: а) усвідомлювати, що виконувани нею дії забезпечуватимуть та стимулюватимуть фізичну або розумову діяльність дитини, яка не досягла віку працевлаштування; б) усвідомлювати, що виконувана дитиною робота становитиме небезпеку її здоров'ю та може завдати йому шкоду; в) керувати своїми діями щодо забезпечення та стимулювання небезпечної для здоров'я фізичної або розумової діяльності дитини.

Література

1. Трайнин А. Н. Состав преступления по советскому уголовному праву / А. Н. Трайнин. – М. : Гос. из-во юрид. лит., 1951. – 388 с.
2. Магарин Н. С. Субъект преступления по новому уголовному законодательству Украины : монография / Н. С. Магарин, Д. В. Бараненко ; под ред. Е. Л. Стрельцова. – Одесса : Астропринт, 2001. – 104 с.
3. Александров Ю. В. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів вищих навчальних закладів / Ю. В. Александров, В. А. Клименко. – К. : МАУП, 2004. – 328 с.
4. Павлов В. Г. Субъект преступления и уголовная ответственность / В. Г. Павлов. – СПб. : Издательство «Лань», Санкт-Петербургский университет МВД России, 2000. – 192 с.
5. Михеев Р. И. Проблемы вменяемости и невменяемости в советском уголовном праве / Р. И. Михеев. – Владивосток: Издательство Дальневосточного университета, 1983. – 300 с.
6. Орловська Н. А. Осудність та її види (порівняльний аналіз законодавства України та інших держав) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Наталя Анатоліївна Орловська. – Одеса, 2001. – 22 с.
7. Жуковский В. И. Субъект преступления в уголовном праве России : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Жуковский Владимир Ильич. – Ставрополь, 2002. – 22 с.
8. Богомяков Ю. С. Уголовно-правовая невменяемость: критерии и признаки / Ю.С. Богомяков // Сов. гос. и право. – 1989. – № 4. – С. 103-108.
9. Еникеев М. И. Психолого-юридическая сущность вины и вменяемости / М.И. Еникеев // Сов. гос. и право. – 1989. – № 12. – С. 76-82.
10. Кузнецов А. В. Уголовное право и личность / А. В. Кузнецов. – М. : Юрид. лит., 1977. – 168 с.
11. Орлеан А. М. Соціальна обумовленість криміналізації та кримінально-правова характеристика торгівлі людьми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Андрій Михайлович Орлеан. – Х., 2003. – 226 с.
12. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л. М. Кривоченко [та ін.] ; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 3-є вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.
13. Дагель П. С. Субъективная сторона преступления и ее установление / П. С. Дагель, Д. П. Котов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. – 244 с.

Анотація

Калмиков Д.О. Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 150 КК України.

– Стаття.

У складі злочину суб'єкт становить сукупність обов'язкових ознак особи, яка може бути притягнена до кримінальної відповідальності. Аналіз диспозиції ст. 150 КК України дозволяє зробити висновок, що суб'єкт злочину є загальним: ним може бути лише фізична особа, тобто людина; особа має бути осудною; особа має досягти віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Ключові слова: суб'єкт злочину, ознаки суб'єкта злочину, експлуатація дітей, кримінальна відповідальність.

*Summary***Kalmukov D.O. The subject of a crime according to the art. 150 of Criminal Code of Ukraine. – Article.**

As a part of a crime the subject includes set of obligatory features of a person who could be involved to the criminal responsibility. The analysis of a disposition of article 150 of the Criminal Code of Ukraine allows to make a conclusion that subject of a crime is the physical person (human), this person should be responsible and the person should attain age when it could be involved to the criminal responsibility.

Key words: subject of the crime, subject's characteristics, exploitation of children, criminal liability.

УДК 343.541

*К.М. Плутицька***ЩОДО ПИТАННЯ ПРИМУШУВАННЯ ДО ВСТУПУ
У СТАТЕВИЙ ЗВ'ЯЗОК**

Демократичний розвиток держави перш за все визначається тим, як ретельно вона охороняє права й законні інтереси своїх громадян, їхнє життя та здоров'я, честь і гідність особи. Зокрема у розвинутих державах особливо оберігаються честь і гідність жінки, причому, як справедливо зазначив Ю. Антонян, рівень її захисту виступає показником культури суспільства [1, с. 3].

Конституція України (ст. 3) проголосила, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність, її права та свободи є найвищою соціальною цінністю. Відповідно, і Кримінальний кодекс України (далі – КК України) (ст. 1) серед об'єктів правового захисту на перше місце поставив охорону прав і свобод людини і громадянина.

Декларація про викорінення насильства стосовно жінок, прийнята ООН 20 грудня 1992 р., визначає необхідність універсального застосування щодо жінок прав і принципів, які стосуються життя, безпеки, свободи і недоторканності всіх осіб, а також міститься зобов'язання країн-учасниць запобігати і знищувати будь-які форми насилля стосовно жінок і дівчат [2, с. 148].

У зв'язку з цим, на наш погляд, однією з проблем кримінального права та кримінології, яка потребує детального вивчення та вирішення, є примушування до вступу у статевий зв'язок, відповідальність за яке передбачене ст. 154 КК України. Потерпілою особою від цього злочину може бути як чоловік, так і жінка, але, як і в інших сексуальних злочинах, жертвою даного злочину в переважній більшості випадків стає саме жінка.

Проблема сексуальної злочинності досліджувалась такими вітчизняними та зарубіжними вченими, як Ю. Александров, А. Алексєєв, Ю. Антонян, А. Ареф'єв, А. Астрашабов, Б. Блиндер, Л. Гоголева, В. Глушков, П. Дагель, І. Даньшин, Б. Дерягін, А. Дишлева, А. Долгова, О. Джужа, А. Дьяченко, Г. Елемисов, В. Емінов, А. Жижиленко, А. Закалюк, К. Імеленський, Г. Каплан,